

HADİS TETKİKLERİ DERGİSİ

JOURNAL OF HADITH STUDIES

مجلة بحوث الحديث
Cilt/Volume: IV Sayı/Number: 1 Yıl/Year: 2006

من رئيس التحرير/Editorial/ Editörden

İbrahim HATİBOĞLU, Akademik Dergiciliğin Köşe Taşları ...

مقالات/Articles/ Makaleler

Mustafa ÖZTÜRK, Mevâlî Râviler ve Geçmiş Kültürlerin Hadislere Etkisi:
Hicri İlk İki Asır/*Mawālî narrators of Hadîth and the Influence of pre-Islamic
Cultures on the Hadîth: The First Two Century of Hijrah*

Yusuf Ziya KESKİN, Fırat Hadisi Üzerine Bir İnceleme/
Critical Analysis of the Hadîths About The Euphrates

Mirza TOKPINAR, 'Abd al-Razzâq b. Hammâm (126-211/744-827)
Etaït-il Chi'it?/'Abdürrezzâk b. Hammâm (126-211/744-827) Şi'i mi?

Enbiya YILDIRIM, Hz. Peygamber'in Evren Tasavvuru/
The Imagination of the Prophet on the Universe

Mehmet Ali YARGI, Hanefîlerin Kur'an ve Sünnet Bütünlüğüne
Yaklaşımı Üzerine/*On the Hanafî Approaches to
the Interpretation of Qur'an vis-à-vis Sunnah*

ترجمة/Tercüme/Translation

Seyyed Hossain NASR, Sünnet ve Hadis/*Sunnah and Hadîth*
(Çev. İbrahim HATİBOĞLU)

ملاحظات دراسية/Araştırma Notları/Review Articles

Burhanettin TATAR, Hadis Tarihinde Metin Merkezli Düşüncenin
Diyalektik Yapısı Üzerine

Yusuf Sami SAMANCI, *el-Mektebetü'l-Elfiyye 3.0* CD'si İlav Eserlerine
Dair Bir Kronoloji

حوار/Mülâkât/Interview

Kadir DEMİRCİ, Çağdaş Zeydî Âlimlerle Zeydiyye ve Hadis Üzerine

Fırat Hadisi Üzerine Bir İnceleme

Yusuf Ziya KESKİN, Doç. Dr.*

"Critical Analysis of The Hadiths
About The Euphrates"

Abstract: River Euphrates, the longest river in Southwest Asia, played a crucial role from antiquity till modern times in that it is used in the irrigation of cultivable lands and also as a drinking water. Due to its significance there is a mention of it in the Old Testament and the New Testament. There is also mention of River Euphrates in the Qur'an not in the sense of river but that of the drinking water 'which relieves the drinker'. River Euphrates is mentioned in various hadiths related from the Prophet Muhammad. The hadiths transmitted by Abu Huraira and Ubayy b. Ka'b read that "River Euphrates will boil down, that gold mine will emerge and that the people will fight each other for the gold and consequently 99 % of the fighters will die." These hadiths warn the believers about this danger. The hadith, which is, according to classical hadith methodology, considered authentic, is interpreted in various ways.

Citation: Yusuf Ziya KESKİN, "Fırat Hadisi Üzerine Bir İnceleme" (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, IV/1, 2006, pp. 39-60.

Key words: River, Euphrates, Gold, the Day of Resurrection, Social Disorder

Giriş

Fırat, Güneybatı Asya'nın en büyük nehri olup, Karasu ve Murat adlı iki kolun birleşmesiyle meydana gelir. Bunlardan Karasu, Erzurum yakınlarından, Murat ise Van gölünün kuzeyinde Ağrı dağının yamaçlarından çıkar. Bu iki kol, Muş ovasında birleşerek Fırat nehrini oluşturur. Türkiye topraklarından sonra Suriye, oradan da Irak'a geçen Fırat, Gurmet Ali mevkiinde Dicle nehri ile birleşir ve Şattül-arap adını alarak Basra körfezine ulaşır. Nehrin boyu, Murat'ın kaynağından itibaren hesap edildiğinde 2800 km. civarındadır.¹

Fırat'ın ilk çağlardan günümüze kadar devam eden en önemli özelliği, zengin ziraat alanlarının sulanmasında oynadığı roldür. Tarım alanlarının sulanmasında Fırat nehrinden faydalanmanın geçmişi çok eskilere dayanır. Milâttan

* Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, yzkeskin@harran.edu.tr

¹ Fırat nehri hakkında geniş bilgi için bk. Besim Darkot - R. Hartmann, "Fırat", *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, IV, 622-626; *Büyük Larousse*, İstanbul, t.s. (Milliyet Yayınları), VIII, 4074-4075; Metin Tuncel, "Fırat", *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 31-33.

önce 3000 yıllarında nehrin aşağı kısımlarında sulama kanallarının açıldığı bilinmektedir. Nehrin düzensiz sularını kontrol altına almak için yapılan çalışmalar Ortaçağ'da Müslüman Araplar tarafından da devam ettirilmiştir. Günümüzde ise Fırat'ın sularından hem sulama, hem çevreyi taşkınlardan koruma, hem de elektrik enerjisi üretme bakımından bir dizi kademeli barajlar sistemiyle faydalanılmaktadır. Türkiye tarihinin en büyük yatırımı olan ve on üç alt projeden oluşan Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) yedi alt projesi, Fırat havzasını ilgilendirmektedir.²

Dünya üzerindeki en eski ve büyük medeniyetler, Dicle ile Fırat arasındaki vadilerde kurulmuştur. Binlerce yıl süresince Fırat vadisi, Aşağı Mezopotamya'yı Anadolu'ya ve Suriye'ye bağlayan önemli bir yol olmuştur. Milâttan önce 3000 yıllarında kıyılarında önemli Sümer ve Akkad kentleri olan Ur, Eridu, Uruk, Kiş ve Bâbil bulunuyordu.³

Fırat nehri, tarihteki önemine binaen kutsal metinlere konu olmuş ve Tevrat'ta arz-ı mev'ûdun doğu sınırı olarak gösterilmiştir.⁴ Yine Tevrat'a göre Âdem ve Havvâ'nın içinde yaşadığı Aden bahçesi, Dicle ile Fırat arasındaki bölgede kurulmuştur. Fırat, Aden bahçesinden çıkan nehrin dört kolundan biridir.⁵ Bu nehrin kollarından biri de Pişon'dur. Pişon, altın kaynakları olan Havila⁶ sınırları boyunca akar. Orada iyi altın, reçine (bitkisel salgı maddesi) ve oniks (balgam taşı) bulunur.⁷

İncil'in Vahiy bölümünde Tanrı'nın insanlara azap etmek üzere görevlendirileceği yedi melekten altıncısının tasını büyük Fırat ırmağına (nehrine) boşaltacağı ve gün doğusundan gelen kralların yolu açsın diye Fırat'ın sularının kuruyacağı ve Armagedon⁸ denilen yerde kıyamet öncesi büyük bir savaşın meydana geleceği bildirilmektedir.⁹

² Tuncel, "Fırat", *DİA*, XIII, 31-33.

³ *Büyük Larousse*, VIII, 4074-4075.

⁴ bk. Tekvîn, 15/18; Tesniye, 11/24; Yeşu, 1/4.

⁵ bk. Tekvîn, 2/10-14.

⁶ Pişon, günümüzde mevcut olmayan bir nehirdir (<http://hayat8.8m.com/eflatun.htm>. 01.02.2006). Havila ise Tevrat'ta Hz. Nûh'un oğlu Hâm'in torununun ismi olarak geçmektedir. Tekvîn, 10/7.

⁷ bk. Tekvîn, 2/11-12.

⁸ İbrânce Ar Magedon, İsrail Devleti'nde, Yizre'el ovasına egemen arkeolojik bir yerdir. Megiddo, Filistin ovasından geçen Mısır-Suriye yolu üstünde, Kenan ilinin başlıca müstahkem kentlerinden biriydi. Yahudilerle Evanjelik Hıristiyanlar, Hz. İsa ile Deccâl'in ordularının kıyametten önce burada savaşağına inanmaktadırlar (*Büyük Larousse*, XV, 7923; Grace Hallsell, *Tanrıyı Kıyamete Zorlamak* [trc. Mustafa Acar - Hüsnü Özmen], Ankara 2003 [Kim Yayınları], s. 143).

⁹ Vahiy, 16/1-16. Ayrıca bk. Hallsell, *Tanrıyı Kıyamete Zorlamak*, s. 29.

Kur'ân-ı Kerîm'de iki âyette¹⁰ "azbün furâtün" ve bir âyette¹¹ "mâen furâten" şeklinde geçen furât kelimesi, Fırat nehrinin adı olarak değil, "içene ferahlık veren tatlı su" anlamında kullanılmaktadır.¹² İbn Abbas (ö. 68/687), "Size tatlı su içirdik"¹³ âyetinde geçen tatlı suyun Seyhan, Ceyhan, Nil ve Fırat ırmağı olduğunu ve âdemoğlunun içtiği bütün suların bu nehirlerden elde edildiğini söyler.¹⁴

Arapça sözlüklerde "son derece tatlı" mânasına gelen furât kelimesi, bazı hadislerde Fırat nehrinin adı olarak geçmektedir. Mi'râcı geniş bir şekilde anlatan meşhûr hadiste zikredildiğine göre Hz. Peygamber Mi'râca çıktığında, sidre ağacını ve altından akan nehirleri görünce, Cebrâil'e "burası nedir?" diye sormuş; o, "Sidretü'l-müntehâdır; buradan ikisi zâhir, ikisi bâtin olmak üzere dört nehir akar." deyince, tekrar "Bu dört nehir hangileridir?" diye sormuş, Cebrâil de, "Bâtinî olan iki nehir cennettedir, zâhiri nehirler ise Nil ve Fırat'tır." demiştir.¹⁵ Bir başka hadiste de Seyhan, Ceyhan, Fırat ve Nil nehirlerinin cennet ırmaklarından olduğu bildirilmiştir.¹⁶ Kâ'b el-Ahbâr (ö. 32/652) ise

¹⁰ el-Furkân 25/53; el-Fâtır 35/12.

¹¹ el-Mürselât 77/27.

¹² Şâfiî, Muhammed b. İdris (ö. 204/819), *Ahkâmü'l-Kur'ân** (nşr. Abdülhanî Abdülhâlik), Beyrut 1400, Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, I, 132; Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/922), *et-Tefsîr**, Beyrut 1405, Dârü'l-fikr, XIX, 24; XXII, 124; Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed (ö. 671/1272), *et-Tefsîr** (nşr. Ahmed Abdülalim el-Berdûnî), Kahire 1372, Dârü's-şâ'b, XIII, 58; XIV, 334; İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr ed-Dimaşki (ö. 774/1372), *et-Tefsîr**, Beyrut 1401, Dârü'l-fikr, III, 322; İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448), *Fethu'l-bâri* (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki - Muhibbüddin el-Hatîb), Beyrut 1379, Dârü'l-ma'rife, V, 29.

Not: Yanında yıldız (*) işareti olan eser isimleri, Elfiye CD'sinden istifade edilmiş kitaplardır. Yıldız işareti, eserin ilk geçtiği yerde koyulacak, daha sonra geçen yerlerde kullanılmayacaktır.

¹³ el-Mürselât 77/27.

¹⁴ Taberî, *et-Tefsîr*, XXIX, 238.

¹⁵ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil (ö. 256/870), *el-Câmiu's-sahîh*, İstanbul 1992, Çağrı Yayınları, "Bed'ü'l-halk", 6 (IV, 76). Ayrıca bk. Buhârî, "Menâkıbü'l-ensâr", 42 (IV, 249), "Eşribe", 12 (VI, 246), "Tevhîd", 37 (VIII, 204); Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/874), *el-Câmiu's-sahîh*, İstanbul 1992, Çağrı Yayınları, "İmân", 264 (I, 150); Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), *es-Sünen*, İstanbul 1992, Çağrı Yayınları, "Salât", 1 (I, 220); İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (ö. 241/855), *el-Müsned*, İstanbul 1992, Çağrı Yayınları, III, 164; IV, 208, 209.

Buhârî'deki ifade şöyledir: "...Bir de peygamber dünya semasında devamlı akmakta olan iki nehirle karşılaştı da: Bu iki nehir nedir ya Cibril? dedi. Cibril: Bu ikisi Nil ile Fırat'ın asıllarıdır, dedi." ["Tevhîd", 37 (VIII, 204)].

¹⁶ Müslim, "Cenne" 26 (III, 2183). Ayrıca bk. İbn Hanbel, *el-Müsned*, II, 261, 289, 440; Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed (ö. 360/970), *el-Mu'cemü'l-evsat** (nşr. Târik b. Avdullah b. Muhammed - Abdülmuhsin b. İbrâhim el-Hüseynî), Kahire 1415, Dârü'l-Harameyn, VII, 342; Humeydî, Ebû Bekir Abdullah b. Zübeyr (ö. 219/834), *el-Müsned** (nşr.

Fırat'ın cennet ehlinin süt nehri (bir rivayette içki nehri) olduğunu söylemiştir.¹⁷

Bu arada bazı rivayet tefsirlerinde geçen merfû haberlere göre kıyamet âlemlerinden olarak Ye'cûc ve Me'cûc kavminin, Fırat ve Dicle nehirlerinin suyunu içeceği ifade edilmektedir.¹⁸

Görüldüğü üzere Fırat nehri, semâvî dinlerin kitaplarına konu olmuş ve Hz. Peygamber'in hadislerinde, önemine binaen çeşitli vesilelerle söz konusu edilmiştir.

Araştırmamıza konu olan hadiste ise Fırat nehrinin suyunu çekerek altın madeninden bir dağı ortaya çıkaracağı; bunun üzerine insanların altın için savaşaacağı, neticede her yüz kişiden doksan dokuzunun öldürüleceği ifade edilmekte ve müslümanlar meydana gelecek fitneden sakındırılmaktadır. Şimdi bu rivayeti sened ve metin yönünden inceleyecek; ardından hadisin yorumu ve değerlendirilmesi üzerinde duracağız.

A. Hadisin Metni

Fırat nehriyle ilgili hadis, tesbitlerimize göre Ebû Hüreyre (ö. 57/676) ve Übey b. Kâ'b (ö. 32/652) tarafından rivayet edilmiştir. Her iki sahâbiden de değişik râviler nakletmiştir.

Hadisler genellikle mânen, kısmen de ihtisâren rivayet edildikleri için değişik tariklerle gelen aynı konudaki hadislerin metinleri arasında zaman zaman farklılıklar meydana gelmektedir. Yani bir tarikte yer verilen ifadeye bir başkasında rastlamak mümkün olmamaktadır. Ebû Hüreyre ile Übey b. Kâ'b'dan gelen rivayetlerde de durum aynıdır. Bu sebeple her iki sahâbiden gelen rivayetleri birleştirerek bir metin oluşturacak, sonra da rivayetler arasındaki metin farklılıklarına işaret edeceğiz. Adı geçen iki sahâbiden gelen hadisin birleştirilmesi şöyledir:

Habîburrahmân el-A'zamî, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye), II, 491; Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali el-Mevsîlî (ö. 307/919), *el-Müsned** (nşr. Hüseyin Selîm Esed), Dımaşk 1404/1984, Dârü'l-Me'mûn li't-türâs, X, 327; Hatîb, Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Bağdâdî (ö. 463/1070), *Târîhu Bağdâd**, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye), I, 54; VIII, 185.

¹⁷ Kurtubî, *et-Tefsîr*, XVI, 237; Hâris b. Ebû Üsâme (ö. 282/895), *el-Müsned** (nşr. Hüseyin Ahmed Sâlih el-Bâkırî), Medîne 1413/1992, Merkezü hıdmeti's-sünne ve's-sireti'n-nebeviyye, II, 944 (r. 1042); İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, VII, 216.

¹⁸ Taberî, *et-Tefsîr*, XVII, 87.

لا تقوم الساعة حتى يحسر الفرات عن جبل من ذهب فإذا سمع به الناس ساروا إليه
 فيقول من عنده : لئن تركنا الناس يأخذون منه ليذهبن به كله فيقتلون عليه فيقتل
 من كل مائة تسعة وتسعون ويقول كل رجل منهم : لعلى أكون أنا الذي
 أنجو فمن حضره فلا يأخذ منه شيئا.

"Fırat nehri, (suyunu çekerek)¹⁹ altın (madeninden)²⁰ bir dağı²¹ meydana çıkarmadıkça kıyamet kopmaz.²² Bunu duyan insanlar ona doğru yürürler. Orada bulunan her bir kimse: "And olsun eğer biz, insanların o altından alma-

¹⁹ Parantez içerisinde verdiğimiz "suyunu çekerek" ifadesi, hadis metninde geçen "yahsire" يحسر kelimesinden çıkarılmaktadır. "Meydana çıkarmak" anlamında olan bu kelime, bazı şârihler tarafından "suyunu çekerek meydana çıkarması" şeklinde açıklanmıştır. bk. Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), *el-Minhâc (Şerhu Müslim)*, Kahire 1392/1972, XVIII, 18-19; Aynî, Bedreddin Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed (ö. 855/1451), *Umdetü'l-kâri şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü'l-fıkr), XXIV, 213.

²⁰ Bu ifade Ebû Hüreyre'den gelen Yahyâ b. Ebû Amr tarihinde "altın ve gümüş" şeklinde geçmektedir. Nuaym b. Hammâd, Ebû Abdullah el-Mervezî (ö. 288/900), *el-Fiten** (nşr. Semîr Emîn ez-Züheyri), Kahire 1412, Mektebetü't-tevhîd, I, 335 (r. 969).

²¹ Mugire b. Nevfel tarihiyle Übey b. Kâ'b'dan gelen rivayette bir tepenin ortaya çıkacağı, Hafs b. Asım tarihiyle Ebû Hüreyre'den gelen rivayette ise bir hazinenin ortaya çıkacağı ifade edilmektedir. "Tepe" ifadesi için bk. İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî (ö. 354/986), *es-Sahîh** (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut 1414/1993, Müessesetü'r-risâle, XV, 88-89 (r. 6696); Hatîb, Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Bağdâdî (ö. 463/1070), *Mûdihu evhâmi'l-cem' ve't-tefrîk** (nşr. Abdülmu'ti Emîn Kal'acı), Beyrut 1407, Dârü'l-ma'rife, I, 61. "Hazine" ifadesi için bk. Buhârî, "Fiten", 24 (VIII, 100-101); Müslim, "Fiten", 30 (III, 2219-2220).

²² İbn Hanbel, *el-Müsned*, II, 332; Ebû Amr ed-Dânî, Osman b. Saîd (ö. 444/1052), *es-Sünenü'l-vâride fi'l-fiten** (nşr. Dâullah b. Muhammed İdrîs el-Mübârekfûri), Riyad 1416, Dârü'l-âsime, IV, 935 (r. 496); Nuaym b. Hammâd, *el-Fiten*, II, 611, 618 (r. 1697, 1723); İbn Hibbân, *es-Sahîh*, XV, 86, 88-89 (r. 6692, 6696); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, I, 200 (r. 537); Hatîb, *Mûdih*, I, 61.

Bazı tariklerde kıyametten bahsedilmeksizin olayın vuku zamanının yaklaştığı ifade edilmekte (bk. Buhârî, "Fiten", 24 (VIII, 100-101); Müslim, "Fiten", 30, 31 (III, 2219-2220); Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/888), *es-Sünen*, İstanbul 1992, Çağrı Yayınları, "Melâhim", 13 (IV, 493); Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa (ö. 279/892), *es-Sünen*, İstanbul 1992, Çağrı Yayınları, "Sıfatü'l-cenne", 26 (IV, 698-99); İbn Hanbel, *el-Müsned*, II, 346, 415; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, XV, 87, 88 (r. 6693, 6694, 6695); Ebû Amr ed-Dânî, *es-Sünen*, III, 564 (r. 250)), bazılarında ise olayın yakın veya uzak oluşu ya da kıyamete ilgisi konu edilmeden Fırat nehrinin altın madeninden bir dağı ortaya çıkaracağı bildirilmektedir. İbn Hanbel, *el-Müsned*, II, 261, 306; Abdürrezzâk, Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî (ö. 211/826), *el-Musannef** (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut 1403, el-Mektebül-İslâmî, XI, 382; Nuaym b. Hammâd, *el-Fiten*, II, 616, 617 (r. 1715, 1718); Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-İsfahânî (ö. 430/1038), *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ**, Beyrut 1405, Dârü'l-kitâbi'l-Arabî, VII, 141.

larına izin verirsek, muhakkak ki onun hepsini götürürler" der.²³ Ardından altın üzerine savaşıp birbirlerini öldürürler. Neticede her yüz kişiden doksan dokuz öldürülür.²⁴ Onlardan her biri: "Kurtulacak olan kişi belki ben olurum" der.²⁵ Kim o zaman orada hazır bulunursa, sakın o altından hiçbir şey almasın.²⁶

B. Sened Tahlili

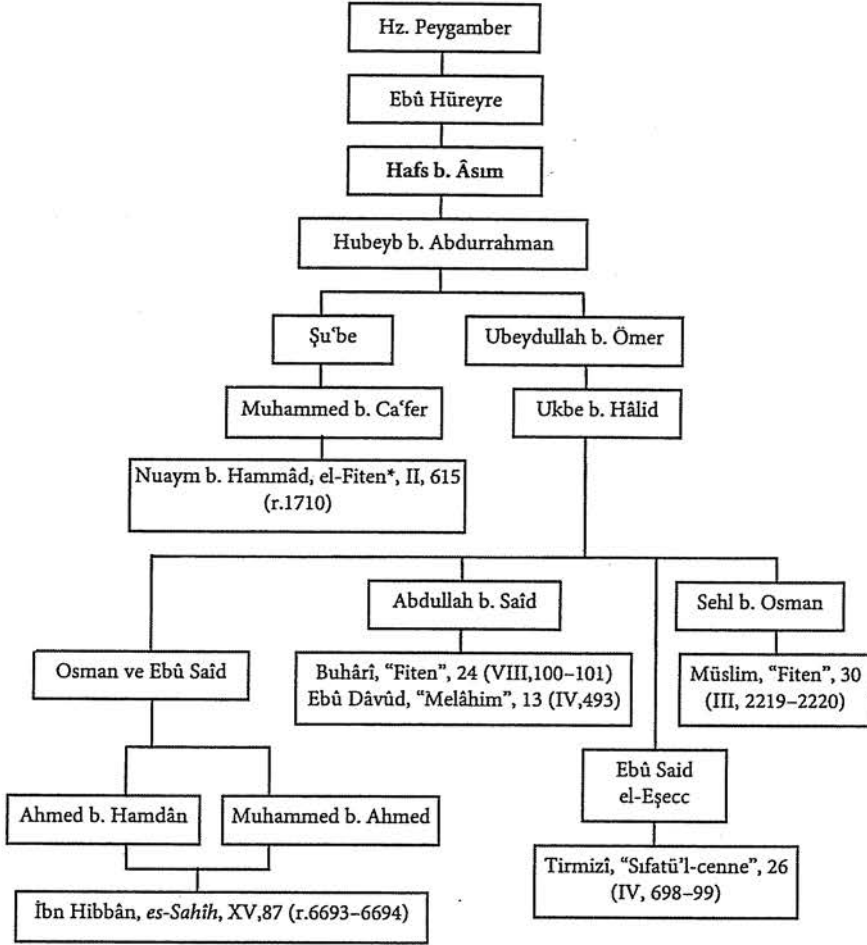
Ebû Hüreyre (ö. 57/676) ve Übey b. Kâ'b'dan (ö. 32/652) gelen Fırat hadisi, tesbitlerimize göre Ebû Hüreyre'ye ulaşan otuz, Übey b. Kâ'b'a ulaşan on olmak üzere toplam kırk ayrı tarikten rivayet edilmiştir.

Fırat hadisini Ebû Hüreyre'den yedi, Übey b. Kâ'b'dan ise iki kişi rivayet etmiştir. Şimdi bu râvileri ve onlara ulaşan senedleri gösteren tabloları oluşturacak, ardından da sened tahlilini yapacağız.

Fırat hadisini Ebû Hüreyre'den rivayet eden râviler şunlardır:

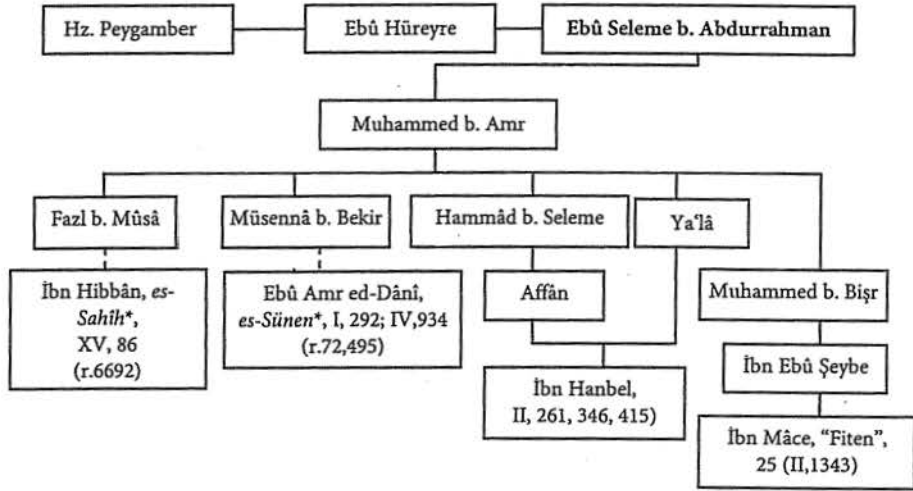
- ²³ Müslim, "Fiten", 32 (III, 2220); İbn Hanbel, *el-Müsned*, V, 139-140; Abd b. Humeyd, Ebû Muhammed el-Keşî (ö. 249/875), *el-Müsned** (nşr. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâi - Mahmûd Muhammed Halîl es-Sâidi), Kahire 1408/1988, Mektebetü's-sünne, I, 92 (r. 180); Ebû Nuaym, *Hilye*, I, 255; Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed (ö. 748/1347), *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ** (nşr. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Nuaym el-Araksûsi), Beyrut 1413, Müessesetü'r-risâle, I, 393.
- ²⁴ Bazı tariklerde yüzde doksan dokuz yerine onda dokuz (İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni (ö. 273/886), *es-Sünen*, İstanbul 1992, Çağrı Yayınları, "Fiten", 25 [II, 1343]; İbn Hanbel, *el-Müsned*, II, 261, 346, 415), bazılarında ise dokuzda yedi oranı verilmiştir. Nuaym b. Hammâd, *el-Fiten*, I, 238-239 (r. 676).
Ebû Nuaym'ın Ebû Sâlih Zekvân tarikiyle Ebû Hüreyre'den kaydettiği bir rivayette ise, insanların kâfir olarak öldürülecekleri ifade edilmektedir. Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 141.
- ²⁵ Müslim, "Fiten", 29 (III, 2219); İbn Hanbel, *el-Müsned*, II, 306; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, XI, 382; Ebû Amr ed-Dâni, *es-Sünen*, IV, 935 (r. 496); Nuaym b. Hammâd, *el-Fiten*, II, 617, 618 (r. 1718, 1723).
- ²⁶ Hadisin geçtiği yerler için bk. Abdürrezzâk, *el-Musannef*, XI, 382; İbn Hanbel, *el-Müsned*, II, 261, 306, 332, 346, 415; V, 139-40; Buhârî, "Fiten", 24 (VIII, 100-101); a.mlf., *et-Târihu'l-kebir** (nşr. Seyyid Hâşim en-Nedvî), [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü'l-fikr), I, 388 (r. 1241); Müslim, "Fiten", 29-32 (III, 2219-20); Ebû Dâvûd, "Melâhim", 13 (IV, 493); Tirmizî, "Sıfatü'l-cenne", 26 (IV, 698-699); İbn Mâce, "Fiten", 25 (II, 1343); Taberânî, *el-Mu'cemül-kebir*, I, 200 (r. 537); Abd b. Humeyd, *el-Müsned*, I, 92 (r. 180); İbn Hibbân, *es-Sahih*, XV, 85, 86, 87, 88-89 (r. 6691, 6692, 6693, 6694, 6696); Ebû Amr ed-Dâni, *es-Sünen*, I, 292 (r. 72); IV, 934, 935 (r. 495, 496); Nuaym b. Hammâd, *el-Fiten*, I, 238-239, 335 (r. 676, 969); II, 611, 616-618, 692 (r. 1697, 1715, 1718, 1723, 1961); İbn Adiy, Ebû Ahmed Abdullah b. Adiy el-Cürçânî (ö. 365/975), *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl** (nşr. Yahyâ Muhtâr Gazâvî), Beyrut 1409/1988, Dârü'l-fikr, IV, 34; Ebû Nuaym, *Hilye*, I, 255; VII, 141; Hatîb, *Târihu Bağdâd*, XIII, 268 (r. 7222); a.mlf., *Müdih*, I, 61; Mizzî, Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahman (ö. 742/1341), *Tehzibü'l-Kemâl** (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1400/1980, Müessesetü'r-risâle, II, 425; Zehebî, *Nübelâ*, I, 393.

1. Hafs b. Âsım.

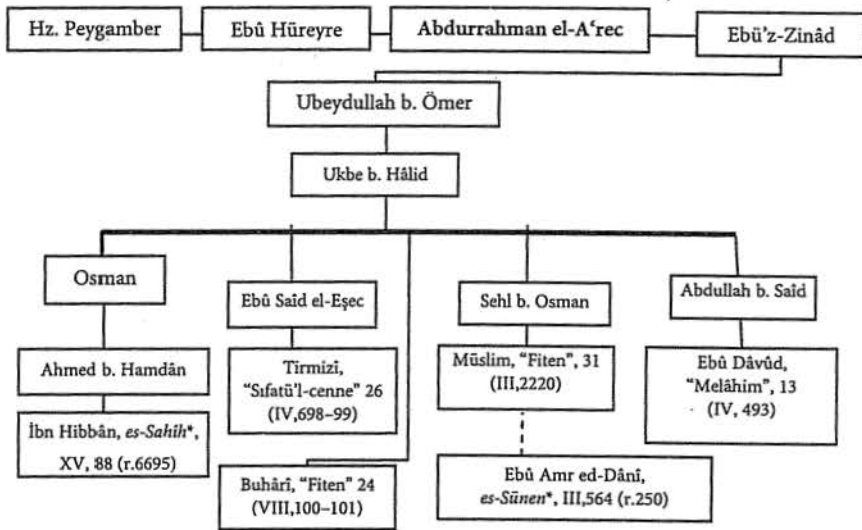
Tablo 1: Ebû Hüreyre'den Hafs b. Âsım Rivayeti

2. Ebû Seleme b. Abdurrahman.

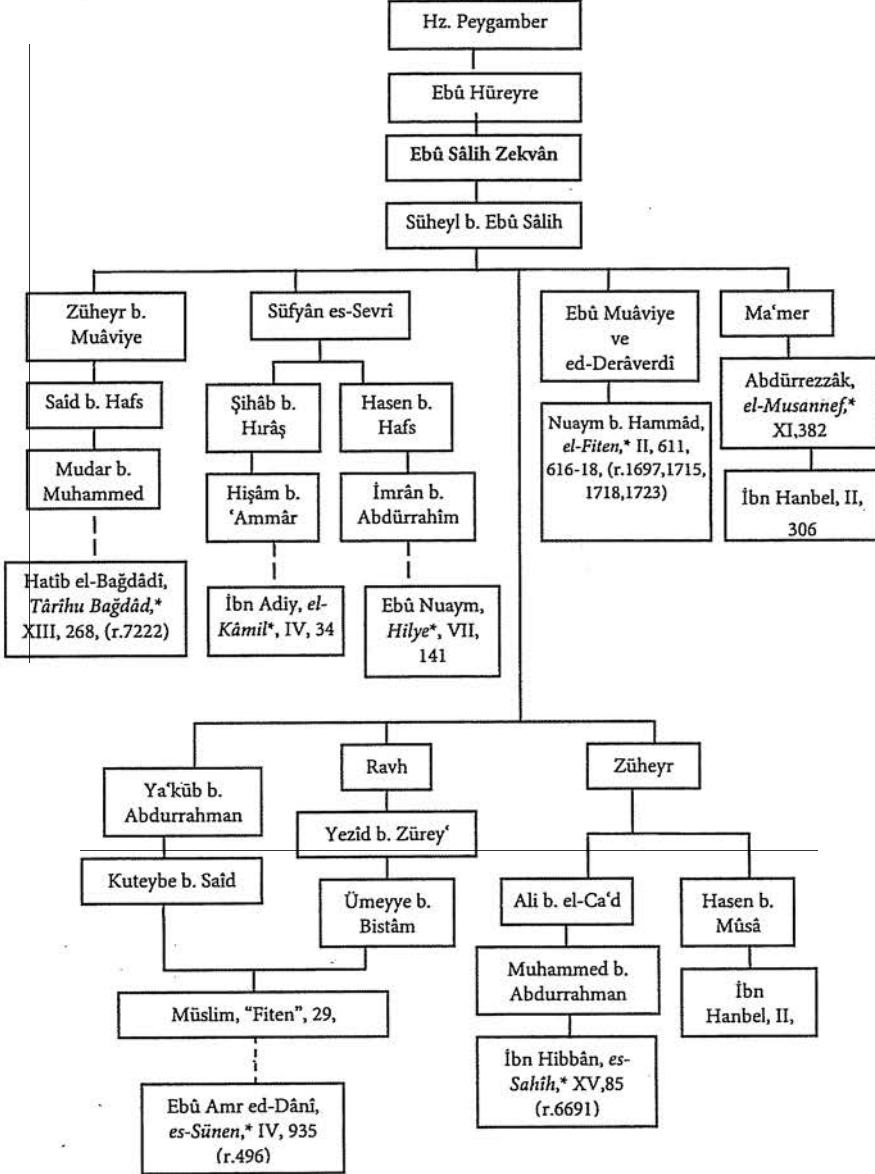
Tablo 2: Ebû Hüreyre'den Ebû Seleme b. Abdurrahman Rivayeti -

3. Abdurrahman el-A'rec.

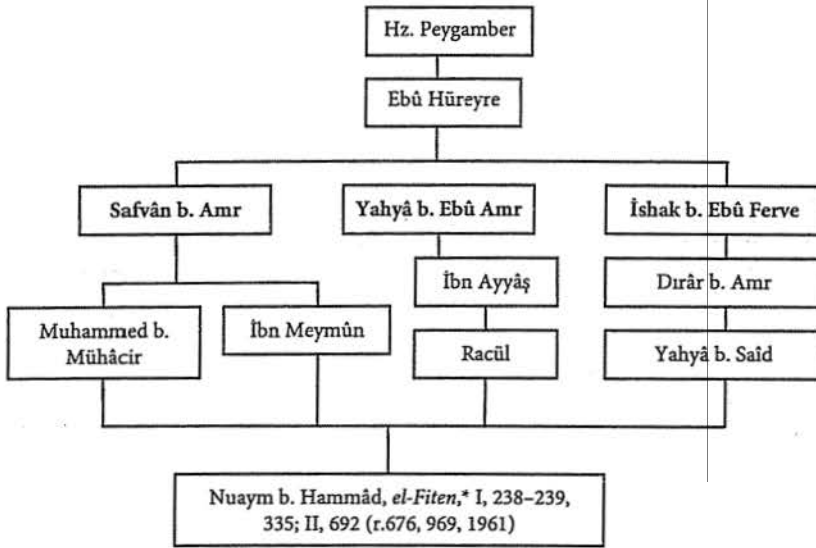
Tablo 3: Ebû Hüreyre'den Abdurrahmân el-A'rec Rivayeti

4. Ebû Sâlih Zekvân.

Tablo 4: Ebû Hüreyre'den Ebû Sâlih Zekvân Rivayeti

5. 6. 7. Safvân b. Amr, Yahyâ b. Ebû Amr ve İshak b. Ebû Ferve.

Tablo 5: Ebû Hüreyre'den Safvân b. 'Amr, Yahyâ b. Ebî 'Amr ve İshâk b. Ebî Ferve Rivayetleri

Yukarıdaki tablolarda da görüleceği üzere Ebû Hüreyre'den gelen rivayet, müttefakun aleyhtir. Yani hem Buhârî (ö. 256/870) hem de Müslim (ö. 261/874) tarafından kaydedilmiştir. Bunun yanında başka muhaddisler de Fırat hadisini kitaplarına almışlardır.

Ebû Hüreyre'den gelen hadisin rivayet zincirindeki temel râviler, yani hadisin yayılmasından önceki râviler genellikle sikadır. Sadece Ebû Sâlih Zekvân'dan rivayet eden oğlu Süheyl b. Ebû Sâlih bazı âlimlerce cerhedilmiştir. Bu sebeple Buhârî, Süheyl tarihiyle gelen hadisleri *el-Câmiu's-sahih*'ine almamıştır.²⁷ Ancak Müslim, Süheyl tarihiyle gelen Fırat hadisini kendi şartlarına uygun bulmuş ve ondan gelen rivayeti *el-Câmiu's-sahih*'ine kaydetmiştir. Ebû Hüreyre'den nakleden diğer râviler ise sikadır. Senedde herhangi bir kopukluk veya başka bir illet de bulunmamaktadır. Dolayısıyla hadis usulü kaidelerine göre Ebû Hüreyre hadisi sahihtir. Tirmizî de (ö. 279/892) kendisinin Hafs b. Asım ve Abdurrahman el-A'rec tarihleriyle kaydetmiş olduğu Ebû Hüreyre hadisi için "Bu, hasen-sahihtir" demiştir.²⁸ Aynı şekilde Ahmed b. Ebû Bekir el-Kinânî el-Bûsîrî (ö. 840/1435), İbn Mâce'nin (ö. 273/886) Ebû Seleme b.

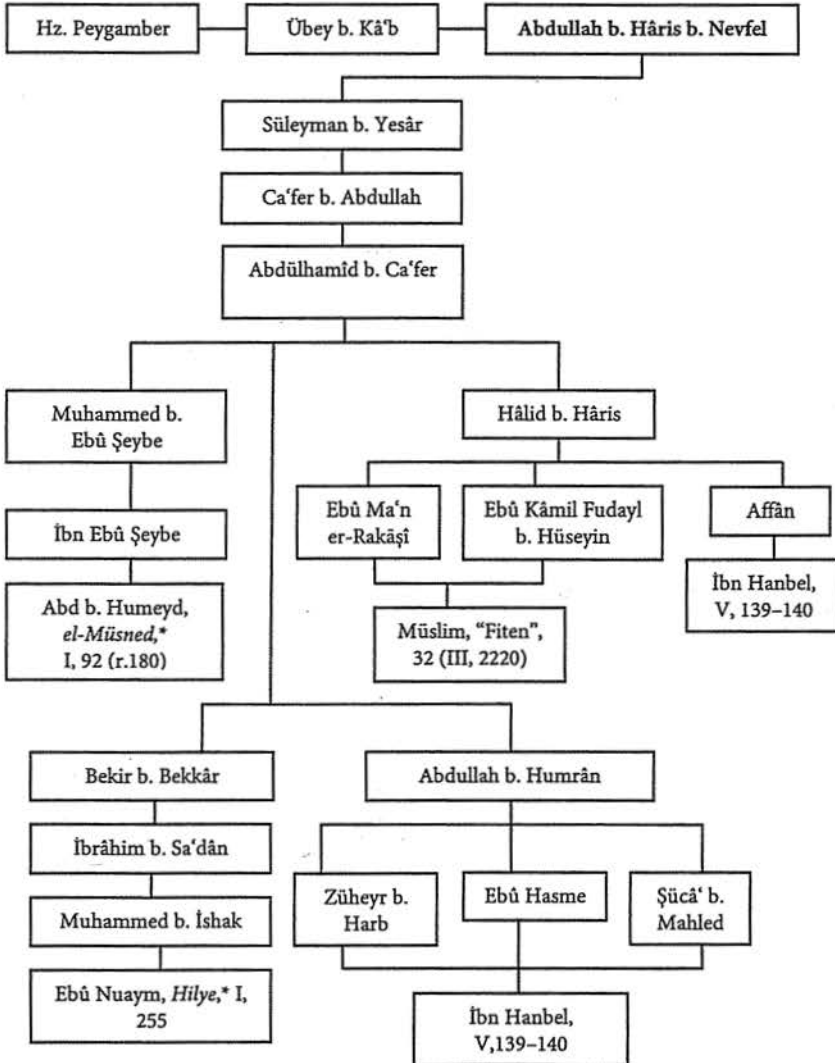
²⁷ İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448), *Tehzibü't-Tehzib*, Haydarâbâd 1325, IV, 263-264.

²⁸ Tirmizî, "Sıfatü'l-cenne", 26 (IV, 698-699).

Abdurrahman tarihiyle kaydetmiş olduğu Ebû Hüreyre hadisi için “İsnâdı sahih olup, ricâli sikadır” demiştir.²⁹

Übey b. Kâ'b tarihiyle gelen hadisi ise ondan iki kişi rivayet etmiştir:

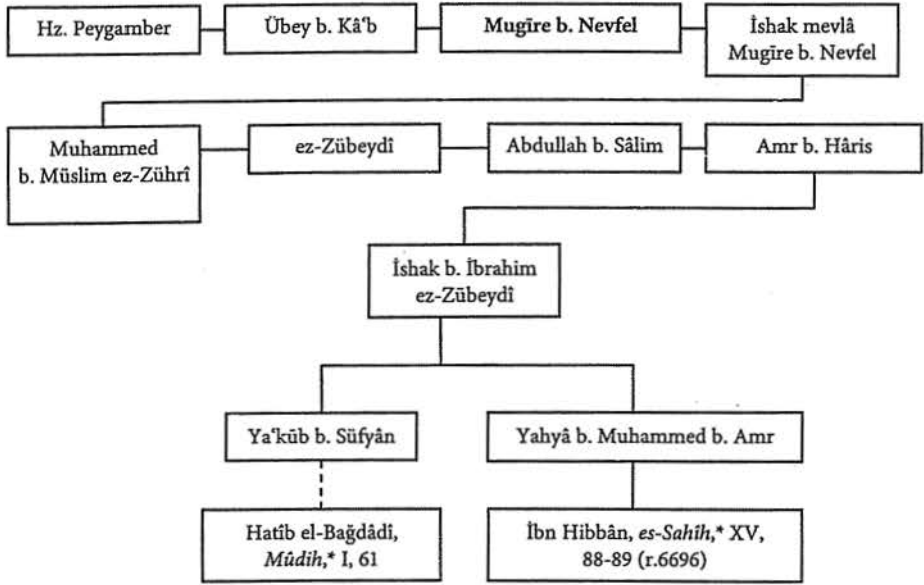
1. Abdullah b. Hâris b. Nevfel.

Tablo 6: Ubey b. Ka'b'tan Abdullah b. el-Hâris Rivayeti

²⁹ Bûsirî, Ahmed b. Ebû Bekir el-Kinânî (ö. 840/1435), *Misbâhü'z-züccâce fî zevâidi İbn Mâce** (nşr. Muhammed Müntekâ el-Keşnâvî), Beyrut 1403, Dârü'l-Arabîyye, IV, 193.

2. Mugire b. Nevfel.³⁰

Tablo 7: Übey b. Kâ'b'tan Mugire b. Nevfel Rivayeti

Tabloda da görüldüğü gibi, dördüncü râvi olan Abdülhamîd b. Ca'fer'e kadar tek tarikten gelen Abdullah b. Hâris hadisi Abdülhamîd'den sonra yayılmıştır. Abdülhamîd b. Ca'fer, bazı âlimlerce sika kabul edilmişken, bazıları onun için zayıf demişlerdir.³¹ Dolayısıyla onun durumu ihtilâfıdır. Bu sebepten olmalı ki Buhârî, senedinde onun yer aldığı Fırat hadisini *el-Câmiu's-sahih*'ine almamıştır. Ancak Müslim, Abdülhamîd b. Ca'fer tarihiyle gelen rivayeti kendi şartlarına uygun bulmuş ve *el-Câmiu's-sahih*'ine kaydetmiştir.

Mugire b. Nevfel tarihiyle gelen hadis ise bütün tabakalarda sadece birer kişi tarafından rivayet edilmiştir. Mugire'nin cerh ve ta'dil durumu da mechûldür.³² Buna göre Übey b. Kâ'b'dan gelen rivayetin, Ebû Hüreyre hadisi

³⁰ Mugire b. Nevfel tarihiyle gelen rivayeti Taberânî ve Zehebî de kaydetmiştir (Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, I, 200, (r. 537); Zehebî, *Nubelâ*, I, 393). Ancak bu müelliflerin rivayetlerinde İshak mevlâ Mugire ile Übey b. Kâ'b arasında bulunması gereken râvi Mugire b. Nevfel senedde mevcut olmadığı için Taberânî ve Zehebî'nin tarkleri münkati' duruma düşmüştür.

³¹ İbn Hacer, *Tehzib*, VI, 111-112.

³² İbn Ebu Hâtim, Abdurrahman b. Ebû Hâtim er-Râzi (ö. 327/938), *el-Cerh ve't-ta'dil* (nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî), Haydarâbâd 1371-73/1952-53, VIII, 231.

kadar sahih olmasa da, hasen olarak değerlendirilmesi mümkündür. Netice itibariyle Fırat hadisi, sahih ve hasen tariklerle rivayet edilmiş olmaktadır.

C. Metin Tahlili

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Ebû Hüreyre ile Übey b. Kâ'b rivayetleri arasında ve her bir sahâbiden gelen tariklerin kendi aralarında metin farklılıkları bulunmaktadır. Bu durum, hadislerin mânen veya ihtisâren rivayetinden, ya da râvilerin hadisle ilgili kendi yorumlarını hadis metnine yansıtmalarından kaynaklanmış olmalıdır. Şimdi Fırat hadisinin tarikleri arasındaki metin farklılıklarına işaret edecek ve bunlarla ilgili değerlendirmelerimizi sunacağız.

Fırat nehri yataklarından çıkacağı bildirilen maden, bütün tariklerde "altın" iken, sadece Nuaym b. Hammâd'ın Yahyâ b. Ebû Amr vasıtasıyla Ebû Hüreyre'den kaydetmiş olduğu rivayette, "altın ve gümüş" olarak geçmektedir.³³ Kanaatimizce bu ifade, çıkacak olan madenin kıymetini belirtmek amacıyla râvilerden biri tarafından metne ilâve edilmiştir. Nuaym b. Hammâd'ın tek tarikte zikretmiş olduğu bu rivayet, senesinde mübhem bir râvi olduğu için münkatı' kabul edilir. Münkatı' hadis ise hadis usulü ölçülerine göre zayıftır.

Fırat nehrinin suyu çekildiğinde ortaya çıkacağı ifade edilen kütle konusunda rivayetler arasında ihtilâf vardır. Rivayetlerin çoğunda bir dağın (جبل) ortaya çıkacağı bildirilirken, Mugîre b. Nevfel tarikiyle Übey b. Kâ'b'dan gelen rivayette³⁴ tepe (تپه), Hafs b. Âsım tarikiyle Ebû Hüreyre'den gelen rivayette³⁵ ise dağ veya tepe ifadesi olmaksızın sadece bir hazinenin (خزنة) meydana çıkacağı ifade edilmektedir.³⁶ Ortaya çıkacak kütle için "dağ", "tepe" veya "hazine" olarak ifade edilmesi, hadisin mânen rivayetinden kaynaklanmakta ve bunlarla çıkacak olan altının çokluğu ifade edilmek istenmektedir.

Hadisin metinleri arasında ihtilâf konusu olan bir diğer husus da olayın kıyametle ilişkilendirilmesidir. Bu konuda rivayetlerde üç ayrı ifade tarzı bulunmaktadır:

1. Hafs b. Âsım ve Abdurrahman el-A'rec tarikleriyle Ebû Hüreyre'den, Abdullah b. Hâris tarikiyle de Übey b. Kâ'b'dan gelen rivayetlerde kıyametten bahsetmeksizin olayın vuku zamanının yaklaştığı ifade edilmekte;³⁷ يوشك الفرات ان

يحسر...

³³ Nuaym b. Hammâd, *el-Fiten*, I, 335 (r. 969).

³⁴ İbn Hibbân, *es-Sahih*, XV, 88-89 (r. 6696); Hatib, *Müdihi*, I, 61.

³⁵ Buhârî, "Fiten", 24 (VIII, 100-101); Müslim, "Fiten", 30 (III, 2219-2220).

³⁶ Çıkacak olan kütle için bir hazine olarak ifade edilmesi, hazinenin henüz ortaya çıkmadığı şeklinde yorumlanmıştır. İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, XIII, 80.

³⁷ Buhârî, "Fiten", 24 (VIII, 100-101); Müslim, "Fiten", 30, 31 (III, 2219-2220); Ebû Dâvûd, "Mâhim", 3 (IV, 493); Tirmizî, "Sıfatü'l-cenne", IV, 698-699; İbn Hibbân, *es-Sahih*, XV, 87, 88 (r. 6693, 6694, 6695); Ebû Amr ed-Dâni, *es-Sünen*, III, 564 (r. 250). Ayrıca bk. İbn Hanbel, *el-Müsned*, II, 346, 415.

2. Ebû Sâlih Zekvân ile Ebû Seleme b. Abdurrahman tarikleriyle Ebû Hüreyre'den gelen bazı rivayetlerde ve Mugîre b. Nevfel tarikiyle Übey b. Kâ'b'dan gelen rivayetlerde olay meydana gelmedikçe kıyametin kopmayacağı bildirilmekte;³⁸ "لا تقوم الساعة حتى يحسر الفرات..."

3. Bazı tariklerde ise olayın yakın veya uzak oluşundan ya da kıyametle ilgili bahsetmeksizin Fırat nehrinin altın madeninden bir dağı ortaya çıkacağı ifade edilmektedir.³⁹ "يحسر الفرات عن جبل من ذهب..."

Kanaatimizce hâdisenin kıyametle ilişkilendirilmiş olması, olayın muhakkak meydana geleceğini vurgulamak içindir. Nitekim pek çok hadiste, Fırat hadisinin bazı tariklerinde geçtiği gibi "لا تقوم الساعة حتى" "olmadıkça kıyamet kopmaz" ifadesine rastlamak mümkündür.⁴⁰ Bu anlatımla genellikle kıyamet alâmetleri değil, bu nevi hadislerde bahsi geçen olayların muhakkak vuku bulacağı kastedilmektedir. Meselâ Nevevî (ö. 677/1277), aynı kalıpla gelen "İki büyük (İslâm) ordu(su) birbirleriyle savaşmadıkça kıyamet kopmaz..."⁴¹ hadisini yorumlarken, "Bu, Hz. Peygamber'in mucizelerindedir. Çünkü bu olay hicrî I. asırda meydana gelmiştir."⁴² diyerek hadiste haber verilen olayın kıyamet alâmetlerinden olmadığına dikkat çekmiş ve söz konusu ifadeyle, aslında olayın mutlaka meydana geleceğinin kastedildiğini vurgulamıştır. Bununla birlikte kıyameti uzun bir süreç kabul edip, "لا تقوم الساعة حتى" ifadesiyle gelen hadislerde konu edilen olayları kıyametin küçük alâmetleri saymak da mümkündür. Nitekim aynı anlatım biçimiyle gelip kıyamet alâmetlerinin sayıldığı hadisler de vardır.⁴³ Bu ifade ile gelen bazı rivayetlerde ise, genellikle kötülüğe vurgu yapılmakta ve hadiste konu edilen olay zemmedilmektedir.⁴⁴

Öte yandan "لا تقوم الساعة حتى" cümlesiyle başlayan hadislerin çoğu Ebû Hüreyre'den geldiği gibi, başka sahâbîlere nisbetle gelen rivayetlerde de Ebû Hüreyre rivayetlerinde geçen ifadeler kullanılmaktadır. Ebû Hüreyre'nin, hadisten kastedilen mânayı daha vecîz bir şekilde ifade etmek amacıyla bu ifadeyi

³⁸ İbn Hanbel, *el-Müsned*, II, 332; Ebû Amr ed-Dâni, *es-Sünen*, IV, 935 (r. 496); Nuaym b. Hammâd, *el-Fiten*, II, 611, 618 (r. 1697, 1723); İbn Hibbân, *es-Sahih*, XV, 86, 88-89 (r. 6692, 6696); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, I, 200 (r. 537); Hatîb, *Müdih*, I, 61.

³⁹ İbn Hanbel, *el-Müsned*, II, 261, 306; Abdürrezzak, *el-Musannef*, XI, 382; Nuaym b. Hammâd, *el-Fiten*, II, 616, 617 (r. 1715, 1718); Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 141.

⁴⁰ Bu ifadeler için bk. Buhârî, "Cihâd", 94-96 (III, 232-233), "Zekât", 9 (II, 113), "Menâkıb", 7, 25 (IV, 159, 174), "İstîtâbe", 8 (VIII, 53); Müslim, "Zekât", 61 (I, 701), "Fiten", 17, 18 (III, 2214-2215); Tirmizî, "Fiten", 43 (IV, 498).

⁴¹ Müslim, "Fiten", 17 (III, 2214).

⁴² Nevevî, *el-Minhâc*, VIII, 13.

⁴³ Müslim, "İmân", 248 (I, 137); Ebû Dâvûd, "Melâhim", 12 (IV, 492). Bu arada kıyamet alâmetlerinin sayıldığı hadislerde genellikle "eşrâtü's-sâati" kalıbı kullanılmaktadır. bk. Buhârî, "Cihâd", 95 (III, 232), "İlim", 21 (I, 28); Müslim, "İlim", 8-9 (III, 2056); Ebû Dâvûd, "Salât", 59 (I, 390); Tirmizî, "Fiten", 34 (IV, 491).

⁴⁴ İbn Hanbel, *el-Müsned*, II, 199, 210; Tirmizî, "Fiten", 43 (IV, 498).

özellikle kullandığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte "لا تقوم الساعة حتى" cümlesini bizzat Hz. Peygamber'in kullanmış olması da muhtemeldir.

Hadis metninde geçen "Bunu (altın çıktığını) duyan insanlar ona doğru yürürler. Orada bulunan her bir kimse: "And olsun eğer biz, insanların ondan almalarına izin verirse, mutlaka o altının hepsini götürürler" der." ifadesi, sadece Übey b. Kâ'b'dan gelen Abdullah b. Hâris rivayetinde geçmektedir.⁴⁵ Diğer tarik/tariklerde bulunmayan ifade/ifadelerin başka bir tarikte fazla olarak yer aldığı bu gibi durumlar, hadis usûlünde ziyade olarak nitelendirilir. Genel olarak sika bir râvinin diğer sika râvilere muhalif olmayan ziyadesi hadisçiler ve fıkıhçılar tarafından makbul sayılır.⁴⁶ Abdullah b. Hâris'in sika olduğu⁴⁷ ve zikrettiği metnin diğer sika râvilerin rivayetlerine muhalif olmadığı görülmektedir. Şu halde onun bu ziyadesinin makbul olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür.

Hadiste ifade edilen bir diğer konu da insanların için savaşıp birbirlerini öldürecekleri hususudur. Bu ifade Ebû Hüreyre'den gelen Hafs b. Âsım ve Abdurrahman el-A'rec rivayetleri hariç, diğer râvilerden gelen bütün tariklerde geçmektedir. Ancak meydana gelecek savaş sonrasında insanların kaçta kaçının öldürüleceği hususu rivayetler arasında ihtilâf konusudur. Bazı tariklerde savaştan ve öldürülecek insanların oranından bahsedilmezken, bazılarında insanların yüzde doksan dokuzu, bazılarında onda dokuzu, bazılarında ise dokuzda yedisinin öldürüleceği bildirilmektedir. Ebû Hüreyre'den gelen Hafs b. Âsım⁴⁸ ve Abdurrahman el-A'rec⁴⁹ rivayetlerinde savaşın olacağına dair herhangi bir ifade yer almadığı için öldürülecek insanların oranlarından söz edilmemektedir. Diğer tariklerde ise oran verilmektedir. Ebû Hüreyre'den gelen Ebû Sâlih Zekvân⁵⁰ ve Übey b. Kâ'b'dan gelen Abdullah b. Hâris⁵¹ riva-

⁴⁵ Müslim, "Fiten", 32 (III, 2220); İbn Hanbel, *el-Müsned*, V, 139-140; Abd b. Humeyd, *el-Müsned*, I, 92 (r. 180); Ebû Nuaym, *Hilye*, I, 255; Zehebi, *Nübelâ*, I, 393.

⁴⁶ Sikanın ziyadesi meselesi için bk. Hatib, Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Bağdâdî (ö. 463/1070), *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*, Beyrut 1409/1988, s. 424-425; İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûri (ö. 643/1245), *Ulümü'l-hadis* (nşr. Nûruddin İtr), Dumaşk 1404/1984, s. 85-88.

⁴⁷ İbn Hacer, *Tehzib*, V, 180-181.

⁴⁸ Buhâri, "Fiten", 24 (VIII, 100-101); Müslim, "Fiten", 30 (III, 2219-20); Ebû Dâvûd, "Melâhim", 13 (IV, 493); Tirmizî, "Sıfatü'l-cenne", 26 (IV, 698-699); İbn Hibbân, *es-Sahih*, XV, 87 (r. 6693, 6694).

⁴⁹ Müslim, "Fiten", 31 (III, 2220); Buhâri, "Fiten", 24 (VIII, 100-101); Ebû Dâvûd, "Melâhim", 13 (IV, 493); Tirmizî, "Sıfatü'l-cenne", 26 (IV, 698-699); İbn Hibbân, *es-Sahih*, XV, 88 (r. 6695); Ebû Amr ed-Dânî, *es-Sünen*, III, 564 (r. 250).

⁵⁰ Abdürrezzak, *el-Musannef*, XI, 382; İbn Hanbel, *el-Müsned*, II, 306, 332; Müslim, "Fiten", 29 (III, 2219); İbn Hibbân, *es-Sahih*, XV, 85 (r. 6691) Nuaym b. Hammâd, *el-Fiten*, II, 611, 616, 618 (r. 1697, 1715, 1723); Ebû Amr ed-Dânî, *es-Sünen*, IV, 935 (r. 496); Hatib, *Târihu Bağdâd*, XIII, 268 (r. 7222); Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 141; İbn Adiy, *el-Kâmil*, IV, 34.

yetlerinde yüzde doksan dokuz, Ebû Hüreyre'den gelen Ebû Seleme b. Abdurrahman⁵² ve Übey b. Kâ'b'dan gelen Mugire b. Nevfel⁵³ rivayetlerinde onda dokuz, yine Ebû Hüreyre'den gelen Safvân b. Amr,⁵⁴ Yahyâ b. Ebû Amr⁵⁵ ve İshak b. Ebû Ferve⁵⁶ tariklerinde ise dokuzda yedi oranı verilmektedir. Ancak yüzde doksan dokuz ifadesi mahfûz, onda dokuz veya dokuzda yedi ifadesi ise şâzdir.⁵⁷ Çokluğu ifade etmek üzere anlatımlarda genellikle yüzde doksan dokuz oranının kullanılıyor olması, bunun dışında zikredilen oranların şâz olduğuna delildir. Hadis usulü kaidelerine göre de mahfûz olan rivayet esas alınır, şâz ise terk edilir.

Kanaatimizce bu oranlarla, meydana gelecek savaşta çok sayıda insanın öleceği vurgulanmaktadır. Nitekim Nuaym b. Hammâd'ın kaydettiği bir rivayette oran verilmeksizin çok sayıda kimsenin öldürüleceği bildirilmektedir.⁵⁸ Ayrıca yüzde doksan dokuz oranı ile diğer oranları mukayese ettiğimizde ölecek insanların sayısı hususunda farklılıkların meydana geldiği görülecektir. Bu da hadiste geçen oranın, çok sayıda insanın öleceği şeklinde anlaşılmasının daha uygun olacağını ortaya koymaktadır.

Bu arada Ebû Sâlih Zekvân tarikiyle Ebû Hüreyre'den gelen bir rivayette,⁵⁹ diğer bütün tariklerden farklı olarak insanların kâfir olarak öldürülecekleri ifade edilmektedir. Bunu Süfyân es-Sevrî'nin veya ondan nakleden Hasan b. Hafs'ın ziyade etmiş olması muhtemeldir. Bu, diğer râvilerin rivayetlerine muhalif olduğu için şâz bir rivayettir.⁶⁰ Şâz rivayet de yukarıda ifade ettiğimiz gibi makbul değildir.

Hadis metninde geçen "Onlardan her biri: "Kurtulacak olan kişi belki ben olurum" der." ifadesi, sadece Ebû Hüreyre'den gelen Ebû Sâlih Zekvân tarikin-

⁵¹ Müslim, "Fiten", 32 (III, 2220); İbn Hanbel, *el-Müsned*, V, 139-40; Abd b. Humeyd, *el-Müsned*, I, 92 (r. 180); Ebû Nuaym, *Hilye*, I, 255; Zehebi, *Nübelâ*, I, 393.

⁵² İbn Mâce, "Fiten", 25 (II, 1343); İbn Hanbel, *el-Müsned*, II, 261, 346, 415; İbn Hibbân, *es-Sahih*, XV, 86 (r. 6692); Ebû Amr ed-Dâni, *es-Sünen*, I, 292 (r. 72); IV, 934 (r. 495).

⁵³ İbn Hibbân, *es-Sahih*, XV, 88-89 (r. 6696); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, I, 200 (r. 537); Hatib, *Müdhîh*, I, 61. Ayrıca bk. Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 425; Buhârî, *Târihu'l-kebir*, I, 388 (r. 1241).

⁵⁴ Nuaym b. Hammâd, *el-Fiten*, I, 238-239 (r. 676).

⁵⁵ Nuaym b. Hammâd, *el-Fiten*, I, 335 (r. 969).

⁵⁶ Nuaym b. Hammâd, *el-Fiten*, II, 692 (r. 1961).

⁵⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, XIII, 81; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XXIV, 213.

⁵⁸ Nuaym b. Hammâd, *el-Fiten*, II, 611 (r. 1697).

⁵⁹ Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 141. Bu rivayet Hasan b. Hafs - Süfyân es-Sevrî - Süheyl b. Ebû Sâlih - Ebû Sâlih - Ebû Hüreyre tarikiyle gelmiştir.

⁶⁰ Tablolarda da görüleceği üzere, Ebû Sâlih Zekvân'a ulaşan senedlerin sayısı sekizdir. Diğer yedi tarihte öldürülecek insanların mümin veya kâfir oluşuyla ilgili bir değerlendirme yapılmazken, sadece Süfyân es-Sevrî rivayetinde insanların kâfir olarak öldürülecekleri ifade edilmektedir. Bu da Süfyân rivayetini şâz kılmaktadır.

de geçmektedir.⁶¹ Bu da hadis usulünde sikanın muhalefet içermeyen ziyadesi-ne girmektedir. Ebû Sâlih sika olduğuna⁶² ve ziyade olarak zikrettiği metin diğer sika râvilerin rivayetine muhalif olmadığına göre onun ziyadesi de makbuldür. Savaşa katılan her bir kimsenin kendisinin kurtulacağını ümit etmesi, kendisinin sağ kalacağı ve neticede çok altına nail olacağını ümit etmesi anlamındadır.⁶³

Son olarak hadiste geçen ifade, Fırat nehrinden altın çıktığı sırada müslümanların o altından bir şey almamaları konusunda uyarılmalarıdır. Bu ifade Ebû Hüreyre'den gelen Hafs b. Âsım, Abdurrahman el-A'rec, Yahyâ b. Ebû Amr ve Ebû Sâlih Zekvân tariklerinde geçmektedir. Ebû Hüreyre'den gelen diğer tariklerle Übey b. Kâ'b'dan gelen rivayetlerde ise bu uyarı yer almamaktadır. Ancak bu uyarının geçtiği rivayetler arasında da ihtilâf vardır. Hafs b. Âsım,⁶⁴ Abdurrahman el-A'rec⁶⁵ ve Yahyâ b. Ebû Amr⁶⁶ tariklerinde Hz. Peygamber'in, "Kim o zaman orada hazır bulunursa, sakın o altından hiçbir şey almasın" dediği ifade edilirken, Ebû Sâlih Zekvân tarikinde ise⁶⁷ – Süheyl'in ifadesine göre- Ebû Sâlih'in, oğlu Süheyl'e, "Ey oğlum, eğer o zamana yetişirsen, sakın onun için savaşan kimselerden olma" "يا بني فاذا ادركته فلا تكونن ممن" "يا بني فاذا ادركته فلا تكونن ممن" dediği bildirilmektedir. Yani üç tarike göre Hz. Peygamber müslümanları uyarırken, Ebû Sâlih tarikinde ise Ebû Sâlih, oğlu Süheyl'i uyarmaktadır.

Süheyl'in hadisi rivayet ederken Hz. Peygamber'in uyarısını içeren ifadeyi atlaması ve bunun yerine babası Ebû Sâlih'in kendisine yönelik uyarısını nakletmiş olması veya Ebû Sâlih'in, Fırat hadisini oğlu Süheyl'e anlatırken Hz. Peygamber'in uyarısını nakletmeyip bu uyarıdan hareketle oğluna mezkûr uyarıyı yapması, bunun üzerine Süheyl'in de sadece babasının kendisine yönelik uyarısını rivayet etmiş olması muhtemeldir. Hadislerin mânen veya

⁶¹ Müslim, "Fiten", 29 (III, 2219); İbn Hanbel, *el-Müsned*, II, 306; Abdürrezzak, *el-Musannef*, XI, 382; Ebû Amr ed-Dâni, *es-Sünen*, IV, 935 (r. 496); Nuaym b. Hammâd, *el-Fiten*, II, 617, 618 (r. 1718, 1723).

⁶² İbn Hacer, *Tehzib*, III, 219.

⁶³ Mehmed Sofuoğlu, *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, İstanbul 1988, İrfan Yayıncılık, VIII, 425, dipnot 16.

⁶⁴ Buhârî, "Fiten", 24 (VIII, 100–101); Müslim, "Fiten", 30 (III, 2219–2220); Ebû Dâvûd, "Melâhim", 13 (IV, 493); Tirmizî, "Sıfatü'l-cenne", 26 (IV, 698–699); İbn Hibbân, *es-Sahih*, XV, 87 (r. 6693, 6694).

⁶⁵ Müslim, "Fiten", 31 (III, 2220); Buhârî, "Fiten", 24 (VIII, 100–101); Ebû Dâvûd, "Melâhim", 13 (IV, 493); Tirmizî, "Sıfatü'l-cenne", 26 (IV, 698–699); İbn Hibbân, *es-Sahih*, XV, 88 (r. 6695); Ebû Amr ed-Dâni, *es-Sünen*, III, 564 (r. 250).

⁶⁶ Nuaym b. Hammâd, *el-Fiten*, I, 335 (r. 969).

⁶⁷ Müslim, "Fiten", 29 (III, 2219); İbn Hanbel, *el-Müsned*, II, 332; İbn Hibbân, *es-Sahih*, XV, 85 (r. 6691); Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 268 (r. 7222).

ihtisâren rivayetinden kaynaklanan bu nevi anlatımları bazı hadislerde görmek mümkündür.

D. Hadisin Yorumu ve Değerlendirilmesi

Klâsik hadis şerhlerinde Fırat hadisinin yorumu üzerinde pek fazla durulmadığını görmekteyiz. Hadisi açıklayan şârihler ise genellikle kelimeler üzerinde durmuşlar veya râviler hakkında bilgi vermişlerdir.

Ebü Dâvûd'un *es-Sünen*'ini şerheden Hattâbî (ö. 388/998) ve Müslim'in *el-Câmiu's-sahih*'inin şârihi Nevevî (ö. 676/1277), hadisin yorumuyla ilgili herhangi bir açıklama yapmamışlardır. Fırat hadisi hakkında bilgi veren Buhârî'nin *Câmiu's-sahih*'inin şârihleri İbn Hacer (ö. 852/1448) ve Aynî (ö. 855/1451) ise daha çok kelime açıklaması üzerinde durmuşlar; hadisi kısmen yorumlamışlardır. Bu bağlamda İbn Hacer, Hz. Peygamber'in ortaya çıkacak altından almamaları konusunda müslümanları uyarmasının, meydana gelecek fitne ve savaş sebebiyle olduğunu söylemiştir,⁶⁸ Aynî de isim vermeden İbn Hacer'in yorumunu nakletmiştir.⁶⁹

Fırat hadisiyle ilgili yorumlar daha çok son zamanlarda bazı hadis kaynakları üzerine yazılan Türkçe tercüme ve şerh türü eserlerde yer almıştır. Yorumculardan bazıları hadisi, hakikî mânada ele alıp Fırat nehrinin kuruyacağı ve yatağından altın madenin çıkacağı şeklinde anlamış, bazıları da hadiste anlatılanları mecaz olarak kabul edip Fırat nehrinin iyi bir şekilde değerlendirilmesi sonucu büyük servetlerin elde edileceği şeklinde yorumlamıştır.

İbn Mâce'nin *es-Sünen*'inin mütercimi ve şârihi Haydar Hatipoğlu: "Hadisteki ifadeden maksat altından bir dağ veya hazine değil, Fırat nehrinin iyi bir şekilde değerlendirilmesi suretiyle büyük servetin kazanılması, ekonominin bu sayede yüksek düzeye çıkmasıdır."⁷⁰ diyerek hadisi mecazi mânada yorumlamıştır.

Çağdaş bazı yorumlarda ise günümüzde Fırat nehri üzerinde kurulan barajların betondan dev bir dağı andırdığı, bu barajlardan elde edilen gelirlerin altın değerinde olduğu ve dolayısıyla barajların "altın bir dağ" özelliği taşıdığı ifade edilmektedir.⁷¹

Hadis metninde geçen Fırat nehrinin suyunu çekmesiyle ilgili ifadeyi bazı yorumcular, 1973 yılında Keban barajının yapımı sırasında su tutmak amacıyla üç gün süreyle nehir yatağına su verilmemesi olarak değerlendirmişler ve bu barajın altın kıymetinde olduğunu söylemişlerdir.⁷²

⁶⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, XIII, 81.

⁶⁹ Aynî, *Umdetü'l-kâri*, XXIV, 213.

⁷⁰ Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul 1983, X, 280-281.

⁷¹ www.hazretiisagelecek.com/signs/signs005.html. 21.11.2005.

⁷² www.masonluk.net/YMD11a.html. 23.11.2005.

Fırat nehrinin suyunu çekerek altın madeninden bir dağı meydana çıkar- madıkça kıyametin kopmayacağına dair ifadeden hareket eden bazı yorumcu- lar ise, meydana gelecek bu olayın kıyamet alâmeti olacağını söylemişlerdir. Bu anlamda *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh* mütercimi Kâmil Miras şöyle der: "Resûl-i Ekrem, "Nehir kuruyarak kıymetli altın hazinesini açıklaması zamanı yaklaşıyor" buyurmakla bu fevkalâde hâdisenin eşrât-ı sâ'atten oldu- ğunu haber veriyor. Şiddetli bir depremin etkisiyle Fırat'ın kaynaklarının kuruya- cağı anlaşılır. Asya kıtasını sulayarak tarih boyunca bunca medeniyetleri besleyen bu muazzam nehrin kuruması, Asya kıtasının ve binnetice dünyanın ölümü demektir."⁷³

Fırat nehrinin kurumasını büyük kıyametin alâmeti saymak yerine, Fırat havzasında yaşayan insanların ve hayvanların susuzluktan kaynaklanan hasta- lıklar sebebiyle ölmeleri veya Fırat'a bağlı tarımın yok olması sonucu kıtlık yaşanması ve buna bağlı olarak pek çok kimsenin ölmesi şeklinde açıklamanın daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Çünkü su, yerine bir başka maddenin ikamesi mümkün olmayan en tabii ihtiyaçlardan olup, var olmanın ve hayatı devam ettirmenin ana unsurlarından biridir.

Su, özellikle Ortadoğu'da petrolde olduğu gibi, nice savaşların çıkmasına sebep olabilecek bir potansiyel arzetedir. Zira Petrolün alternatifi bulu- nurken, suyun alternatifi bulunmamaktadır. Fırat nehriyle ilgili hadisi bu çerçevede değerlendirip, su ile gelen zenginlik sonucu insanların bundan pay almak üzere savaşması veya suyun azalması sonucu paylaşımında anlaşmazlık- lar meydana gelmesi üzerine savaşların olması şeklinde yorumlamak müm- kündür.

Fırat nehri bugün de güncelliğini korumaktadır. Nehrin yataklarından altın çıkacağı meselesi bazı basın organları tarafından dile getirilmekte ve tarihin en kadîm uygarlıklarını bağrında barındıran Fırat ırmağının altın rezervleriyle dolu olduğu ve Amerika'nın da bu yüzden bölgeye yerleşmek istediği vurgu- lanmaktadır.⁷⁴ Bu nevi haberlerin doğruluğu tartışılabilir olmakla birlikte, Fırat nehri yataklarında altın rezervleri olması halinde dünyaya hükmetmeye çalışan süper güçlerin bunu elde etmek için her türlü yola başvuracakları şüphesizdir.

Mezopotamya'da yaşamış birçok eski medeniyetin hazinelerinin Fırat nehri havzasında olması muhtemeldir. Sırf bu hazineleri elde etmek için bile olsa, hâkim güçlerin bu bölgeyi kontrol altına almayı isteyecekleri bir hakikattir.

⁷³ Kâmil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Ankara 1982, XII, 305-306. Benzer yorumlar için bk. Haydar Hatipoğlu, X, 281; Mehmed Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, İstanbul 1989, Ötügen Yayınları, XV, 6973; Mehmed Sofuoğlu, *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*, VIII, 426;

http://www.tellal.com.tr/anasayfa/haberoku.asp?haber_id=105.24.11.2005.

⁷⁴ 28 Eylül 2002 tarihli *Yeni Şafak* gazetesi.

Bu arada Hz. Peygamber'in Fırat hadisini hangi bilgiye dayanarak ve niçin söylemiş olabileceği hususu da üzerinde durulması gereken bir konudur.

Kendisinden önce indirilmiş kutsal kitaplarda, meselâ Tevrat ve İncil'de, Fırat nehri yataklarından altın çıkacağına dair herhangi bir ifade yer almamaktadır. Tevrat'a göre yataklarında altın olduğu söylenen ırmak, Aden bahçesinden çıkan nehirlerden biri olan Pişon'dur ki,⁷⁵ o da günümüzde mevcut değildir. İncil'de ise Tanrı'nın insanlara azap etmek üzere görevlendireceği yedi melekten altıncısının tasını büyük Fırat ırmağına boşaltacağı ve gün doğusundan gelen kralların yolu açılınsın diye Fırat'ın sularının kuruyacağı bildirilmektedir.⁷⁶ Yani Tevrat ve İncil'de geçen bilgi ile hadiste söz konusu edilen Fırat nehriyle ilgili olay birbirinden farklıdır. Dolayısıyla her iki kutsal metinde, Hz. Peygamber'in söylediği Fırat hadisini destekler mahiyette bir ifade yer almamaktadır. Râvilerin yataklarında altın olduğu söylenen Pişon ırmağıyla ilgili Tevrat'taki bilgiden ve İncil'de geçen Fırat'ın kuruyacağı ifadesinden hareketle böyle bir hadisi uydurmuş olmaları da uzak görünmektedir.

Resûlullah'ın, Fırat nehriyle ilgili söylediği hadisi, bilebildiğimiz kadarıyla eski kültürlerden nakletmediğine ve ileride meydana gelecek bir olayı Allah'ın bildirmesi olmaksızın kendiliğinden bilmesi mümkün olmadığına göre, bu bilgiyi vahiy veya ilham yoluyla almış olması uzak bir ihtimal değildir. Çünkü Hz. Peygamber'in Kur'an dışında da vahiy aldığını bilmekteyiz.⁷⁷ Fırat hadisi de, meydana gelecek büyük fitneden müslümanları sakındırmak maksadıyla Allah tarafından Hz. Peygamber'e bildirilmiş olabilir. Fırat hadisi ve benzeri hadisler, Resûlullah'ın tebliğ göreviyle doğrudan irtibatlı görünmese de, müslümanların fitnelerden sakındırılması açısından bu nevi rivayetlerin dolaylı da olsa risâlet vazifesiyle alâkalı olduğunu söylemek mümkündür.

Kanaatimizce Fırat hadisi, çıkacak altını veya oluşacak ekonomik değeri elde etmek için meydana gelecek olaylarda müslümanları fitneye bulaşmaktan sakındırmak maksadıyla söylenmiştir. Çünkü hadisin ifadesine göre çıkacak olaylarda pek çok insan ölecektir. Nitekim İbn Hacer de (ö. 852/1448) ortaya çıkacak fitne ve meydana gelecek savaş sebebiyle o altından almamaları konusunda müslümanların Fırat hadisiyle uyarıldığını söylemektedir.⁷⁸

⁷⁵ bk. Tekvîn, 2/11-12.

⁷⁶ Vahiy, 16/1-16. Ayrıca bk. Hallsell, *Tanrıyı Kıyamete Zorlamak*, s. 29.

⁷⁷ et-Tahrîm 66/3.

⁷⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, XIII, 81. Ayrıca bk. Azimâbâdi, Ebü't-Tayyib Muhammed Şemsül-Hak, *Avnü'l-ma'bûd**, Beyrut 1415, Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, XI, 294; Mübârekfûri, Ebü'l-Alâ' Muhammed Abdurrahman b. Abdürrahim (ö. 1353/1934), *Tuhfetü'l-Ahvezî**, Beyrut, t.s. (Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye), VII, 245; Haydar Hatipoğlu, X, 280.

Sonuç

Hadis usûlü prensiplerine göre sahih olarak gelen Fırat hadisi ister hakiki, ister mecazi mânada ele alınsın, Fırat'ın bölge için hayatî önem taşıdığı bir gerçektir. Çünkü nehrin sularından içme, sulama, çevreyi taşkınlardan koruma ve elektrik enerjisi üretme gibi çok önemli alanlarda yararlanılmaktadır. Fırat'ın kuruması demek, bölgenin çölleşmesi ve belki insanların susuzluktan kaynaklanan hastalıklar sebebiyle ölmesi demektir. Ayrıca Fırat'ın kuruması, tarımla geçinen bölge insanlarının büyük bir ekonomik değeri yitirmeleri anlamına da gelmektedir.

GAP projesiyle birlikte Fırat havzasında zaman zaman suyun paylaşımından veya zenginliğe bağlı azgınlıktan kaynaklanan öldürme olayları meydana gelmektedir. Ayrıca Amerika'nın Ortadoğu'da giriştiği askerî operasyonlarda pek çok insan hayatını kaybetmektedir. Bu olayları Fırat hadisinde işaret edilen hâdiseler olarak değerlendirenler olmakla birlikte, hadiste meydana geleceği ifade edilen olayın bu olduğunu kesin olarak söylemek zordur. Bu hadiste bahsedilen olayın ileriki bir tarihte aynen meydana gelmeyeceğini garanti edecek herhangi bir delile sahip değiliz. Bu sebeple bu tür iddialar tahminden öteye gidemeyecektir. Zira Resûlullah olayın ne zaman meydana geleceğini belirtmediği gibi, 2800 kilometrelik nehir yatağının belli bir noktasına da işaret etmiş değildir. Sadece olayın kıyametten önce vaki olacağını bildirmiştir. Bu da müslümanları, yaşadıkları dönemde meydana gelen hâdiseleri, doğal olarak bu ve benzeri hadislerle ilişkilendirmeye sevk etmektedir.

Hadiste ifade edildiği üzere müslümanlara düşen görev, olası bir kargaşada fitneye bulaşmamaktır. Çünkü fitne, Kur'an'ın ifadesiyle adam öldürmekten daha büyük bir günahtr.⁷⁹ Bu arada hadisteki uyarıdan hareketle Fırat'ın sularından yararlanmama anlamı da çıkarılmamalıdır. Eskiler "zaman en büyük müfessirdir" demişlerdir. Dolayısıyla bu hadisin gerçek mahiyetini zaman gösterecektir.

⁷⁹ el-Bakara 2/191, 217.

“Fırat Hadisi Üzerine Bir İnceleme”

Özet: Fırat, Güneybatı Asya'nın en büyük nehri olup ilk çağlardan günümüze dek insanların su ihtiyaçlarını karşılamada ve tarım alanlarının sulanmasında mühim bir rol oynamış; önemine binaen Tevrat ve İncil'de söz konusu edilmiştir. Fırat kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de de geçmektedir. Ancak bu kelime, nehir adı olarak değil, “içene ferahlık veren tatlı su” anlamında kullanılmıştır. Fırat nehri asıl olarak Hz. Peygamber'den gelen hadislere konu olmuştur. Ebû Hüreyre ve Übey b. Kâ'b'dan gelen rivayetlere göre Fırat nehrinin suyunu çekerek altın madeninden bir dağ ortaya çıkaracağı; bunun üzerine insanların altın için savaşaacağı; neticede her yüz kişiden doksan dokuzunun öldürüleceği bildirilmekte ve müslümanlar meydana gelecek fitneden sakındırılmaktadır. Hadis usulü prensiplerine göre sahih olarak gelen bu rivayet, çeşitli şekillerde yorumlanmıştır.

Atf: Yusuf Ziya KESKİN, “Fırat Hadisi Üzerine Bir İnceleme”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, (HTD), IV/1, 2006, ss. 39-60.

Anahtar kelimeler: Fırat, Nehir, Altın, Kıyamet, Fitne.